

Maan Turva – henkisen maanpuolustuksen voimatekijä

Tomi Mertanen käsittelee talvisodan aikana mielialantarkkailua sekä propagandatyötä Suomessa harjoittaneen Maan Turva -järjestön toimintaa. Järjestön toimintamuotojen ja organisaation selvittäminen on aiemmassa tutkimuksessa jäänyt lähinnä talvisodan yleisteoksissa tehtyihin mainintoihin.

■ Maan Turva -järjestön jälkeensä jättämä arkistomateriaali on kovin hajanaista ja osin epätäydellistä. Siksi täysin lopullista varmuutta esimerkiksi järjestön organisaation laajuudesta on mahdotonta antaa. Artikkelellä perustuu pääasiassa järjestön tuottamiin asiakirjoihin, joita säilytetään Kansallisarkistossa Valtioneuvoston tiedotuselinten arkiston yhteydessä.

Akateemisen Karjala-Seuran (AKS) eräänä keskeisenä tavoitteena oli sen perustamisesta lähtien kansalaisten maanpuolustuskunnan ylläpitäminen ja kehittäminen. Kolmekymmenluvun lopulla AKS alkoi suunnata toimintaansa yhä enemmän kansalaisten maanpuolustustahdon kasvattamiseen sekä sen ohessa maanpuolustuspropagandan harjoittamiseen. Jo vuonna 1934 oli toteutettu ”Lentokoneita armeijalle” -keräys, jonka tuloksena puolustusvoimille luovutettiin ”Pilven veikko” -harjoituskone. Seuran massiivinen maanpuolustuspropagandan suunnittelu käynnistyi syksyllä 1936, ja organisaatiota rakennettiin ja testattiin seuraavan vuoden aikana. Varsinainen operaatio toteutettiin puolustusvoimien ja suojeluskuntien avustamana kesällä 1938. Tuolloin pidettiin kautta maan 560 puhetilaisuutta, joiden kuulijamäärä kohosi useisiin kymmeneen tuhansiin.¹

Maaolitiikan kireä ja epävakaa tilanne keväällä 1939 heijastui myös Suo-

meen, ja etenkin akateemisissa piireissä maanpuolustushenki oli erittäin korkealla. Huhtikuussa 1939 koettiin AKS:n maanpuolustustoiminnan huipentuma, kun seura perusti Rajan Turva -yhdistyksen, joka kokosi vapaaehtoisia seuran jäseniä linnoitustöihin Karjalan kannaksella. Yhdistyksen kautta linnoitustöihin ilmoittautui yli 2 000 opiskelijaa. Puolustuksellisten näkökohtien lisäksi toiminnan tarkoituksena oli murtaa eri yhteiskuntaryhmien välillä vallinneita vastakohtia ja yhdistää kansaa. Epävarman tilanteen vuoksi AKS halusi osaltaan parantaa kansakunnan yhtenäisyyttä, jota sen omat lausunnot olivat pitkin 1930-lukua loukanneet.²

Toinen maailmansota alkoi syyskuussa 1939 Saksan hyökättyä Puolaan. Maailmanpalon puhjettua nousi Suomessa – kuten muuallakin – pohdittavaksi julkisuuden, erityisesti lehdistön, valvonta sekä vaikuttaminen kansalaisten mielipiteisiin. Syyskuun puolessa välissä valtioneuvosto asetti komitean, jonka tehtävänä oli valmistella maanpuolustuksen ja puolueettomuuden pohjalta tarpeelliseksi katsottuja toimenpiteitä muun muassa valtion tiedotustoiminnan kokonaisjärjestelyksi. Mietintö valmistui parissa viikossa syyskuun lopulla. Sen pohjalta annettiin 11.10.1939 asetus valtioneuvoston kanslian alaisuuteen perustettavasta Valtioneuvoston Tiedotuskeskuksesta (VTK).³

VTK:n tehtäväksi määrättiin muun muassa tietojen hankkiminen valtioneuvostoa ja muita viranomaisia varten. Se oli yhteis-

1. Mikä on AKS? Helsinki 1941, s. 6; Kullervo Leinonen (1997) 'AKS politiikan koulussa 1930-luvulla' teoksessa Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen (toim.) *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952)*, Jyväskylä: Atena, 145.

2. AKS:n vuosikertomus 1940. Helsinki 1941, s. 7–8, 18–20; Mikä on AKS?, s. 6.

3. Esim. Suomen Asetuskokoelma n. 321/1939; Antti Juutilainen (1999) 'Tiedotustoiminta', teoksessa Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.) *Talvisodan pikukujättiläinen*, Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 279–280; Alpo Rusi (1982) *Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944, Historiallisia tutkimuksia* 118, Kokemäki: Helsingin yliopisto, 41; Martti Favorin (1969) *Valtioneuvoston tiedotus- ja tarkastuselimet v. 1939–1948, Henkisen Maanpuolustuksen tutkimussarja* 3, Helsinki: moniste, 3.

toiminnassa tiedotus- ja julkaisualalla toimineiden virallisten elinten sekä yksityisten järjestöjen kanssa. Lisäksi sen tuli toimittaa julkisuuteen tiedotuksia ja täydentäviä selostuksia valtioneuvoston, eri ministeriöiden ja muiden virastojen suunnitelmista ja toiminnasta. Maassamme tuolloin olleet ulkomaiset kirjeenvaihtajat olivat keskuksen tiedotustoiminnan tärkeä kohderyhmä. VTK:n ensimmäiseksi päälliköksi nimettiin ulkoministeriön sanomalehtiosaston päällikkö Urho Toivola ja sihteeriksi maisteri L. A. Puntila.⁴

Neuvostoliiton Suomelle ja Baltian maille syksyllä 1939 esittämät neuvottelut herättivät maassa levottomuutta. Niinpä AKS alkoi suunnitella erityistä järjestöä, joka pystyisi rauhoittamaan kansalaisten mielialoja ja siten ylläpitämään vahvaa puolustustahtoa. Poliittisen tilanteen nopea kehitys johti siihen, että AKS keskitti voimavarsa miltei yksinomaan eri muodoissa maanpuolustuksen hyväksi tapahtuvaan toimintaan. Tämä ei ollut poikkeuksellista, olihan seura suorittanut niin sanotusti valmistelevia toimenpiteitä jo parin vuoden ajan julkaisemalla maanpuolustuspropagandan ohjekirjoja ja kouluttamalla jäseniään huhujen torjuntaan, mielialan tarkkailuun ja maanpuolustustietouden levittämiseen. Lisäksi sillä oli valmiina koko maan kattava organisaatio sekä sotilasjohdon tuki.⁵

Ensimmäiset ehdotukset valtakunnallista propagandaa harjoittavasta järjestöstä AKS teki lokakuun 4. päivänä 1939 ulkoministeri Eljas Erkolle (ed.) sekä puolustusministeri Juho Niukkaselle (ml.). Seuran osalta neuvotteluja johti puheenjohtaja Vilho Helanen. Sodanuhkaan valmistautuminen oli Helaselle luontevaa. Hän oli tullut AKS:aan propagandamiehenä, joka oli nuoruudessaan lähtien hankkinut kokemusta sanomalehdistä. Hän oli hoitanut myös vakuutusyhtiö Salaman PR-toimintaa. Helasella oli myös kokemusta valtakunnanpolitiikasta. Propagandaa oli yleisesti muutenkin alettu pitää yhtenä sodan ratkaisevista aseista. Esimerkiksi Suomen armeija oli valmistautunut propagandasotaan järjestämällä tiedotus-, mainos- ja markkinointiväelle omia kertausharjoituksia, joiden seurauksena

alaan perehdytetyt reserviläiset olivat perustaneet Propagandaliiton. Levottomina aikoina yleisö suhtautui epäluuloisesti viralliseen tiedottamiseen. Ei siis ollut ihme, että AKS:ssa haluttiin sisäisen vaaran välttämiseksi luoda vahva propagandarintama, jonka tueksi oli järjestettävä mielialanhoito armeijan tiedotus- ja tarkastustoiminnan suunnitelmia tarkemmin ja laajemmin.⁶

Ministereille Helanen ehdottikin, että sotilaallisen toiminnan lisäksi maassa harjoitettaisiin mielialantarkkailua sekä propagandaa. Propagandan tekijäksi Helanen tarjosi AKS:n ”järjestetyt ja koulutetut voimavarat”. Helanen piti sisäistä propagandaa Suomen kannalta erittäin tärkeänä, sillä pienen kansakunnan kohtalo voitiin sinetöidä pelkällä hermosodalla ja itsenäisyys viedä ilman ainuttakaan laukaista. Siksi AKS pyysi ministereiden myötävaikutusta voidakseen osallistua puolustustaistelun kenties ”suorastaan ratkaisevaan vaiheeseen”. Erkkö ja Niukkanen olivat Helasen kanssa yhtä mieltä mielialojen hoidon tärkeydestä.⁷

Saatuaan ministereiltä periaatteellisen kannatuksen, ryhtyi AKS suunnittelemaan

4. Suomen Asetuskokoelma n. 321/1939; Juutilainen (1999) 279–280; Martti Julkunen (1975) *Talvisodan kuva. Ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat Suomessa v. 1939–1940, Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C 15*, Forssa: Turun yliopisto, 16; VTK:n johtajina toimivat Urho Toivola 11.10.1939–22.2.1940; Heikki Reenpää 22.2.–17.5.1940 sekä L.A. Puntila 17.5.1940–22.6.1941.

Minkäänlaista ohjesääntöä tai työjärjestystä VTK ei näytä saaneen koko toimintansa aikana. Vaikka pysyvää organisaatiota ei järjestetty, toiminnan mukana tapahtui jakaantuminen ”osastoihin”, joista yhden muodostivat Maan Turva ja Hembygdsfronten. Ehdotus propagandatoiminnan organisoimiseksi (pvmtn): De1, Päiväämätön. Valtioneuvoston tiedotuselinten arkisto (VTLA), KA; Favorin (1969) 4.

5. AKS:n vuosikertomus 1940, s. 16–17; Sampo Ahto (1989) *Talvisodan henki. Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja 17*, Juva: WSOY, 49–50.

6. Helasen puheet sekä ulko- että puolustusministerille 4.10.1939: ko coll. 290.11. Vilho Helasen Arkisto (VHA), Helsingin yliopiston kirjasto (HYK); Lauri Haataja (1997) ’Sotavaltion etulinjaan’, teoksessa Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen (toim.) *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952)*, Jyväskylä: Atena, 160.

7. Selostus Maan Turvan toiminnasta 12.–19.10.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; AKS:n kirje ulkoministerille 4.10.1939: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA; Haataja (1997) 157–160.

uuden järjestön organisaatiota. Toiminnan oli oltava seuran johtamaa, mutta ulospäin se esiintyisi yksityisenä kansalaistoimintana. Perustettavan järjestön piiriorganisaation, joka perustuisi AKS:n piirijaolle, luvattiin käsittävän 17 vakinaista propagandatyöhön kiinnitettyä piirin propagandapäällikköä, näiden alaiset johtoelimet sekä ainakin yhden propagandasolun joka pitäjässä. Alustavissa suunnitelmissa toiminnan luvattiin alkavan piiritoimistojen osalta 11.10.1939. Samana päivänä luvattiin aloittaa myös radiopropaganda sekä sanomalehtipalvelu, jonka uskottiin tuottavan tuloksia jo 13.10. Koko propagandatoiminta toimisi täydessä laajuudessaan viimeistään 13.10.1939.⁸

Tehdyn suunnitelman pohjalta käynnistettiin neuvottelut varsinaisen organisaation perustamiseksi. Neuvotteluihin ottivat osaa pääministeri A. K. Cajander (ed.), opetusministeri Uno Hannula (ml.), pian toimintansa aloittavan VTK:n johtaja Urho Toivola sekä Vilho Helanen. Neuvottelut etenivät ripeässä tahdissa ja niiden seurauksena perustettiin 12.10.1939 Maan Turva -järjestö. Sen tehtäväksi asetettiin rohkaisumieli-alan levittäminen asiamiesverkostonsa välityksellä, taistelu paniikkihuhuja vastaan sekä väestön mielialojen seuraaminen. Tämän lisäksi pyrittiin ohjaamaan järjestön käytettävissä olleet ”henkiset voimat” sekä muu työvoima vallinneen tilanteen kannalta tarpeelliseen työhön, so. kirjoittamaan artikkeleita sekä laatimaan erilaisia aineistoja virallisten propagandaelinten käytettäväksi. Maan Turvan toimintaa valvottiin Valtioneuvoston Tiedotuskeskuksesta.⁹

Uusi järjestö perustettiin AKS:n tekemän hahmotelman pohjalta. Luotiin koko maan kattava asiamiesverkosto, joka saattoi näkymättömästi ja yhtenäisesti, mutta ilman virallisen propagandan painolastia, yhtenäistää kansalaisten mielialoja hallituksen ja maanpuolustuksen tueksi. Asiamiesverkosto toimi myös toisinpäin, kentältä toimistoon raportoivana tarkkailutoimistona. Toimintamalli ja asiamiesverkosto syntyivät AKS:n taisteluorganisaatiomallin ohella niistä kokemuksista, joita Helasella oli vakuutusmaailman koti- ja ulkomaisista kenttöor-

ganisaatioista, ilman niihin kuulunutta ”virastokankeutta”. Maan Turvan myötä maahan oli saatu kriisiaikojen mielialahoidon ja -tarkkailun suomalainen malli, joka toimi eri muodoissaan Neuvostoliiton luhistumiseen ja kommunismin vararikoon saakka.¹⁰

Maan Turvan keskustuimisto oli AKS:n jäsenten miehittämä. Toiminnanjohtajaksi asetettiin tohtori Vilho Helanen, pääsihteerinä toimi ekonomi Juha Laurila, kenttäosaston puheenjohtajana diplomi-insinööri Pentti Veijola, valmisteluosaston puheenjohtajana talvisotaan asti tekniikan tohtori Reino Castrén, hänen jälkeensä maisteri Yrjö Vuorjoki. Valmisteluosaston alaisuudessa toimivat käytännön toiminnan eri jaostot. Kenttäosastoon kuuluivat varsinainen kenttötoimintajaosto sekä tarkkailujaosto. Toimisto sijaitsi aluksi uudella ylioppilastalolla, mutta sodan alettua se siirrettiin Meilahteen, puolustusministeriön sekä muiden hermokeskusten yhteyteen.¹¹

Vaikka toiminta-ajatus oli tullut AKS:lta, haluttiin Maan Turvassa varata kaikille ylioppilaspiireille mahdollisuus osallistua yh-

8. Puolustuslaitos varasi järjestön keskusjohdon käyttöön kaksi autoa, moottoripyörän ja niihin polttoaineen sekä kutakin piiriä varten yhden auton. Muistio AKS:n valtakunnallisesta propagandatyöstä (pvmtn): Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA; Päätös (luonnos) Maan Turvan toiminnan järjestämisestä 20.10.1939: Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA.

9. Selostus Maan Turvan toiminnasta 12.–19.10.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; AKS:n kirje pääministerille 10.10.1939: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA; AKS:n kirje puolustusministeriölle 10.10.1939: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA. AKS:n vuosikertomus 1940, s. 20–21.

10. Haataja (1997) 160–161. Maan Turvan toimintaa jatkoivat muun muassa SAT/VIA, Oikeat Tiedot (OT) ja Suomalaisen yhteiskunnan tuki (SYT).

11. Selostus Maan Turvan toiminnasta 12.–19.10.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; AKS:n vuosikertomus 1940, s. 21; Haataja (1997) 161.

Helanen toimi itse Maan Turvan organisaattorin ja johtajan toimensa ohella monissa rooleissa, jotka myöhemmin eriytyessään siirtyivät toisten hoitoon. Hän vastaili radiossa Kodin Turvalle saapuneisiin huolia ja ongelmia sisältäneisiin kirjeisiin ja loi mallin Yrjö ”Jahvetti” Kilpeläisen jatkosodan aikana pitämälle ”Jahvetin kirjelaatikolle”. Timo Vihavainen (1996) *Sodan ja vaaran vuodet*, teoksessa Eino Lyytinen & Timo Vihavainen *Yleisradion historia 1926–1949 I*, ei painopaikka: WSOY, 136–137.

Talvisodan pommitusten tuboilta talteen. Kuva: Suomen Kuvapalvelu.

teiseen työhön, eikä toimintaa kohdistettu mitään *laillista* aatesuuntaa vastaan. Alusta lähtien oltiin kiinteässä yhteydessä ylioppilajärjestöihin. Yhteistyön seurauksena perustettiin Maan Turvan rinnalle vastaava ruotsinkielinen järjestö, Hembygdsfronten. Sen perustamisesta vastasi Aktiva Studentförbundet. Suomalainen ja ruotsalainen järjestö toimivat samoja muotoja noudattaen ja loivat yhdessä laajan kenttäorganisaation. Kumpikin sai ohjeensa VTK:lta. Ruotsinkielinen järjestö jakautui kenttä- ja artikkeli- jaostoihin. Käytännössä Hembygdsfrontenin

toimintaa valvoi Maan Turva. Ruotsinkielisen järjestön johtaja, maisteri Göran Stenius kuului Maan Turvan johtoon. Talvisodan jälkeen ruotsinkielinen sisärjestö laajensi toimintaansa myös Ruotsiin.¹²

Perustetun järjestön erinomaisesta työmotivaatiosta kertoo toiminnan nopea aktivoituminen. Ensimmäinen ehdotus järjestön

12. Selostus Maan Turvan toiminnasta 12.–19.10.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Maan Turvan perustaminen (pvmtn): Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA; Favorin (1969) 3.

perustamisesta oli tehty 4.10. – viikkoa myöhemmin järjestö oli jo tosiasia. Eikä varsinaisen toiminnan aloittamisessakaan juuri viivytelty, sillä ensimmäinen asiamiesverkoston avulla laadittu mielialaraportti ilmestyi jo 15.10.1939. Raportti ilmestyi siis juuri ylimääräisten harjoitusten (YH), so. yleisen liikekannallepanon alkamisen aikoihin. Tämän jälkeen raportteja ilmestyi jokseenkin päivittäin. Toiminta oli siten aloitettu juuri siinä aikataulussa, jota AKS:n suunnitelmissa oli ehdotettu.¹³ Luonnollisesti nopeudessa auttoi AKS:n valmis organisaatio, mutta siitäkin huolimatta raportin laatimista neljässä päivässä voi pitää hyvänä suorituksena. On muistettava, että organisaatio oli monipolvinen, joten tietojen välittäminen seuraavalle tasolle vei aikansa.

Mielialantarkkailu ja propagandatyö YH:n aikana

Maan Turvan piirijohdon nimitti keskusjohdo, piirijohdon jäsenet kutsui piirijohtaja. Piirijohdon jäsenet voivat hoitaa joko heille määrättyjä tehtäviä tai olla ainoastaan neuvottelevia jäseniä, mutta silti heidän tuli olla yhteydessä eri järjestöihin. Oma-aloitteisuus asetettiin toiminnassa keskeiseen asemaan. Asiamiesverkoston oli ulotettava kaikille paikkakunnille ja kaikkiin väestökerroksiin. Värväys oli suoritettava pääasiallisesti henkilökohtaisilla suosituksilla. Toimintaan valittuja oli opastettava ja koulutettava lähinnä kirjallisesti, painotuottein ja kiertokirjein, mutta mahdollisuuksien mukaan myös suullisesti, kirjoitettuja ohjeita soveltaen.

Paikallisille asiamiehille oli tehtävä selväksi propagandatilaisuuksien tarkoitus sekä tavoitteet – miesten oli tajuttava toiminnan vakavuus. Niin ikään asiamiehille oli selvitettävä tarkkailun välttämättömyys kaiken kotirintaman työskentelyn perustana. Tässä suhteessa heidän huomiokykyään oli pyrittävä kehittämään mahdollisimman hyväksi erikoistehtävin sekä yleisohjeiden avulla. Tietojen luotettavuus oli toiminnan päämääränä.

Yhteenvedot ja arvioinnit oli laadittava tarkastettujen tietojen pohjalta, liikaa opti-

mismia ja yksipuolisuutta oli varottava. Raporteista piti mielellään ilmetä valaisevia yksityiskohtia, paikallisesti merkittäviä asioita sekä niistä seuranneita toimenpiteitä. Järjestön toiminta oli ulotettava aina kylätasolle saakka, jossa toimintaa johti kylänmies. Eri tasoilla (piiri, pitäjä, kylä) oli toimittava yhdessä muun muassa Suojeluskunnan, Lotta Svärdin, kansanhuollon, Vapaan huollon sekä Maanpuolustuksen valistuskeskusten kanssa. Tämä oli edellytys yksityiskohdaisen tiedon hankkimiselle.¹⁴

Järjestön asiamiesverkosto kasvoikin huijaa vauhtia. Tämä ei ollut sikäli ihme, että AKS velvoitti jäsenensä toimimaan Maan Turvan päämäärien hyväksi, ellei jäsen kuulunut reserviin. Siinä tapauksessa tehtävät oli delegoitava esimerkiksi vaimolle tai jollekin luotettavalle ystävälle.¹⁵ Kun toiminta lokakuun puolivälissä aloitettiin, oli järjestöllä jo noin 160 asiamiestä. Lokakuun lopulla asiamiesverkosto oli jo saatu ulotettua maan jokaiseen pitäjään. Samaan aikaan asiamiehiä oli miltei 2 000 ja marraskuun puolivälissä jo yli 2 600. Vastaavasti Hembygdsfrontenilla oli yli 400 asiamiestä.

Talvisodan syttyessä Maan Turvalla oli ala-asiamiehineen jo noin 10 000 hengen tiedusteluverkko. Helmikuun 1940 lopussa asiamiehiä oli jo 3 150. Aluksi kaikki piirijohdot olivat miltei yksinomaan AKS:laisten käsissä, kunnes monien piirijohtajien jouduttua rintamalle heidän tilalleen astui vanhemman polven kansalaisia. Kun miehiä alettiin kutsua palvelukseen, verkostoa täy-

13. Ilmoitus Maan Turvan toiminnasta 19.10.1939: Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA.

14. Kaavio Maan Turvan apuorganisaatiosta: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; Maan Turvan piirijohtajien neuvottelukokous Helsingissä 31.12.1939–1.1.1940: Eg1. VTLA, KA; Maan Turvan mielialan tarkkailuohje 25.10.1939: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA.

Maan Turvan palvelukseen kutsutuille henkilöille annettiin henkilökortti sekä todistukset asepalveluksesta. Asiamiehille myönnettiin todistus, joka oikeutti liikkumaan asiamiehen piiriin kuuluvilla osilla sotatoimialuetta sekä sieltä pääkaupunkiin ja takaisin. Maan Turvan sotapalvelukseen kutsutut toimihenkilöt 22.12.1939: Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA.

15. Helasen kirje jäsenille (pvmtn): ko I, JKI 29.10.–8.11.1936/Jouko Järviö/TeO/AKS. Akateemisen Karjala-Seuran kokoelma (AKSA), KA.

dennettiin muun muassa Martta-yhdistyksistä saaduilla naisilla. Toiminnan laajetessa järjestöön liittyi henkilöitä kaikista kansalaispiireistä ja yhteiskuntakerroksista. Sosiaalidemokraatteja yritettiin myös saada mukaan toimintaan, mutta huonolla menestyksellä. Sosiaalisesti ja poliittisesti verkosto pysyi melko yksipuolisena.¹⁶

Aineisto raporteihin koottiin kautta maan, ja koska kerääjiä ainakin teoriassa oli useita tuhansia, sisälsivät raportit oletettavasti keskeisimmän, mitä valtakunnassa puhuttiin. Todennäköistä silti on, että raporteissa korostui kaikki poikkeuksellinen ja varsinkin maanpuolustushengen kannalta kielteinen aines, sillä AKS oli koulutuksessaan kiinnittänyt erityistä huomiota negatiivisten ilmiöiden kirjaamiseen. Keskusjohdossa raporteista koottiin katsaus, jota jaettiin 20 kappaletta eräille ministereille ja virkamiehille. Lisäksi tiedotettiin Päämajaa ja VTK:ta. Katsauksia julkaistiin vuoden 1940 heinäkuun loppuun saakka.¹⁷

Vastaavasti johto jakoi jäsenistölleen ja luottohenkilöille sekä asiatietoa että ennakkotietoa tulevista toimista painettuina Maan Turva -nimisinä julkaisuina. Erityisesti korostettiin, että aineisto oli tarkoitettu vain suulliseen valistustyöhön, ja ettei jaetun tiedon alkuperää saanut paljastaa. Saatua materiaalia sai käyttää omassa valistustoiminnassa sekä korjattaessa virheellisiä väitteitä. Tiedot lehtisiin oli koottu radiokuuntelulla sekä ulkomaiden lehtiä tarkkailemalla. Jäsenten tarkoitus oli tukea toimillaan kansalaisten luottamusta puolustuskykyyn ja luoda uskoa vaikeuksista selviytymiseen. Näin he toimivat tehokkaasti sekä huhujen torjunnassa että valistustyössä muun muassa elintarvikekeinottelua vastaan.¹⁸

Lokakuun lopulla järjestössä alettiin vaurautua mahdollisen sodan varalle. Tällöin asiamiesverkoston kautta suoritettavan valistustyön ohella toimintaan lisättiin erilaisen aineistojen tuottaminen koti- ja ulkomaisille sanoma- ja aikakauslehdille. Lisäksi järjestö ryhtyi laatimaan ohjelmistoa myös Yleisradiolle sekä järjestämään viihdytystoimintaa joukko-osastoille. Sanomalehtiä ja radiolähetyksiä seurattiin lähinnä omia tarpeita varten. Maan Turvan lisäksi radiotark-

kailua suoritti puolustusministeriön sanomatoimisto.¹⁹

Marraskuussa 1939 järjestö osallistui myös ulkomaille suunnatun henkilökohtaisen propagandan valmisteluun. Tarkoituksena oli käyttää hyväksi kansalaisten ystävyys- ja tuttavuussuhteita ulkomailta. Tässä mielessä ryhdyttiin kokoamaan laajaa, kolmiosaista seurantakortistoa. Ensimmäiseen osaan kerättiin yleiskortisto suomalaisten ulkomaisista ystävästä ja tuttavista, joille voitaisiin lähettää Suomea käsitteleviä lentolehtisiä ja muita julkaisuja. Tavoitteena oli 40 000–50 000 osoitetta. Toinen osa käsitti ne ulkomaalaiset henkilöt, joilla asemansa tai vaikutusvaltansa puolesta oli mahdollisuus saada maansa lehdistöön Suomea koskevia kirjoituksia. Kortiston viimeinen osa muodostui ulkomailta asuvista suomalaisista ja ulkosuomalaisista, jotka huomattavalla tavalla saattoivat toimia maan hyväksi. Toiminta tuotti nopeasti tuloksia, sillä Maan Turva ja Hembygdsfronten keräsivät parissa viikossa ensimmäiseen osaan kuuluneita osoitteita noin 17 000.²⁰

Poliittisen tilanteen Suomen osalta entisestäään kiristyttyä marraskuun aikana asiamiehiä kehoitettiin erityisesti kohottamaan kansalaisten mielialaa. Puheissa tuli koros-

16. Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Kirje Maan Turvan asiamiehille 25.10.1939: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; AKS:n vuosikertomus 1940, s. 21; Ahto (1989) 49–50; Martti Favorin & Jouko Heinonen (1972) 'Mielialakatsausten synty', teoksessa Martti Favorin ja Jouko Heinonen (toim.) *Kotirintama 1941–1944*, Helsinki: Tammi, 7.

17. Ahto (1989) 50; Favorin & Heinonen (1972) 7–8; Favorin (1969) 3.

18. Maan Turvan asiamiesten yleisohje 30.1.1940. Helsinki 1940: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; *Maan Turva* n. C21, 14.11.1939; Juutilainen (1999) 279–280.

19. Päätös (luonnos) Maan Turvan toiminnan järjestämisestä 20.10.1939: Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA; Maan Turvan toiminta sota-aikana 18.10.1939: Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA; Vihavainen (1996) 141.

20. VTK:n muistio henkilökohtaisen ulkomaisen propagandatoiminnan järjestelystä 17.11.1939: De1, Muistiot v:lta 1939. VTLA, KA; Toimintansa alusta saakka Maan Turva välitti myös työvoimaa lukuisille maanpuolustustehtäviä suorittaville laitoksille ja virastoille. Pääasiassa välitettiin ylioppilaita, joilla ei vielä ollut muita maanpuolustustehtäviä. *Maan Turva* n. C21, 14.11.1939.

taa rohkeutta ja yksimielisyyttä, sillä ”levoton ihminen tekee ympäristönsäkin levottomaksi”. Kotirintamalla naisten asemaa oli tuettava ja yleisesti vastapropagandassa oli tehostettava kansallisia ihanteita, esimerkiksi levittämällä hyvää kansallishenkistä kirjallisuutta eri aikakausilta. Yhteishenkeä voitiin korottaa myös erityisesti yhteislauluilloin. Myös uskonnollisuutta oli syvennettävä. Kotirintamalla esitettyä propagandaa tuli ehkäistä ennakkovalistuksella, riittäväällä väestönsuojelulla ja pyrkimällä paljastamaan vihollispropagandan tarkoitus.²¹

Talvisodan aluspäivinä asiamiehiä kehoitettiin paneutumaan Neuvostoliiton suorittamaan propagandataisteluun ja sen vastustamiseen. Propagandaa ei tullut ”ehkäistä”, mikäli sitä ei paikkakunnalla ollut havaittavissa. Mutta jos neuvostopropaganda valtasi alaa, oli sitä poikkeuksetta vastustettava. Havaitusta vihollispropagandasta piti ilmoittaa edelleen viranomaisille. Neuvostopropagandan todennäköisimmiksi muodoiksi todettiin huhujen ja kuulopuheiden levittäminen muun muassa maan talousoloista ja armeijan taistelukyvyttömydestä. Sodan aikana listaan voitiin lisätä vihollisjoukkojen maan väestölle esittämät vetoumukset.²²

Maanpuolustusjuhlat

Mielialojen tarkkailun ja propagandan lisäksi Maan Turva sekä Hembygdfronten pyrkivät YH:n aikana pitämään hyvää mielialaa yllä järjestämällä monenlaista viihdytys- ja ajanviettoimintaa. Tällöinkin isänmaallisuus ja puolustustahto nostettiin mieluusti esille. Maan Turvan aloitteesta järjestettiin runsaasti maanpuolustusjuhlia ympäri maata. Järjestön toimistossa valmistettiin niitä varten ohjelmarunkoja, esitelmiä sekä puheita. Lausuntonumeroita varten julkaistiin runokokoelma ”Kansa kalliolla”. Juhlien paikallisina järjestäjinä olivat suojeluskunta- ja lottaosastot sekä monet muut kansalaisjärjestöt. Armeijan johto valvoi toimintaa, jottei siitä seurannut ulko- tai sotilaspoliittisia haittoja.²³

Ensimmäinen suuri maanpuolustusjuhla järjestettiin 26.10. Kansallisteatterissa, yhdessä teatteriväen kanssa. Paria viikkoa

myöhemmin Messuhallissa järjestettiin suuren konsertti. Vastaavasti Hembygdfronten järjesti oman tilaisuutensa marraskuun alussa Ruotsalaisessa teatterissa.²⁴ Todellisen näytteen organisointikyvystään Maan Turva tarjosi kuitenkin 12.11.1939 järjestäessään yhdessä suojeluskuntien kanssa suuren maanpuolustusjuhlan yli 400 paikkakunnalla samanaikaisesti. Juhlaa buffattiin radiossa useana päivänä ennen h-hetkeä ja viimeinen mainos lähetettiin vain puoli tuntia ennen juhlan alkua. Tilaisuus alkoi kaikilla paikkakunnilla kello 13.²⁵

Ennalta maanpuolustusjuhlaa varten laadituissa ohjeissa vaadittiin, että kaikissa tilaisuuksissa oli pyrittävä maanpuolustushengen kasvattamiseen. Siten eri ohjelmakohdientien kohdalle merkitty tarkoitus oli saatava sisältymään juhlan eri ohjelmanumeroihin. Muu ohjelma sai vaihdella paikkakunnasta riippuen, kuitenkin siten, että sen tarkoituksena oli keventää ohjelmaa ja näin tehdä mielet vastaanottavemmiksi. Juhlan yleisenä tarkoituksena oli muun muassa tuoda julki menestyksellisen puolustuksen mahdollisuutta sekä kansan yhtenäisyyttä. Myös esiintyjien oli säilytettävä oma mielenmalttinsa: ”Erikoisesti on varottava, ettei vastustajan ärsyttävän esiintymisen johdosta tai mistään muustakaan syystä juhlissa esitetä mitään harkitsemattomia lausuntoja. [...] Tapahtuipa mitä tahansa, on näiden juhlien osoitettava Suomen kansan rauhallista, harkitsevaa ja järkähtämätöntä mieltä.”²⁶

Maanpuolustusjuhlissa esitettiin pääasiassa ”vakavahenkistä taideohjelmaa”, so. soitto-, laulu-, lausunta- ym. ohjelmanumeroita sekä yhteislaulua. Lisäksi pidettiin esitelmiä ”Suomen puolustus”, sekä ajankohtaisia kysymyksiä käsitteleviä puheita. Mukaan tilaisuuksien järjestämiseen oli saatu myös työväenyhdistyksiä sekä muita järjestöjä. Niin ikään useat kansanedustajat lupautuivat puhujiksi. Puhetta varten oli laadittu valmis runko, jota taitava puhuja sai muokata, mutta jonka ”tökerömpi” sai puhua siltään.²⁷ Juhlat olivat suuri menestys ja niihin otti osaa tuhansia ihmisiä. Maan Turvan maanpuolustusjuhlilla olikin YH:n painostavan neuvottelukauden aikana henkisesti rauhoittava ja rohkaiseva merkitys.

Järjestön toiminta sodassa

Talvisodan alettua Valtioneuvoston Tiedotuskeskus siirrettiin opetusministeriön alaisuuteen asetuksella 9.12. Sota-aikana keskus muun muassa johti ja valvoi valtioneuvoston käytettävissä olleiden tiedotus- ja propagandaelinten tiedotustoimintaa sekä määräsi niiden suoritettavaksi tarpeelliseksi katsomiaan tehtäviä. Tämä ei kuitenkaan koskenut Päämajan yhteydessä toimineita tiedotuselimiä. Läheisimpään yhteistyöhön henkisesti maanpuolustuksessa VTK joutui talvisodan aikana Päämajan propagandasaston, Suomen Tietotoimiston, Yleisradion, Finlandia Uutistoimiston, Maan Turvan sekä Hembygdsfrontenin kanssa.²⁸

Kun Maan Turvan alkuajan toiminta mielipiteiden tarkkailun osalta rajoittui lähinnä ”hermosodan” seuraamiseen, muuttuivat tehtävät sodan alettua. Valtiollisessa tiedotustoiminnassa joulukuun alussa tapahtuneiden muutosten jälkeen henkilökohtainen propaganda annettiin pelkästään Maan Turvan ja Hembygdsfrontenin tehtäväksi, sillä niiden laaja asiamiesverkosto soveltui tehtävään parhaiten. Esimerkiksi huhujen torjumiseksi laaja verkosto oli välttämätön. Perinpohjainen mielialantarkkailu sekä sen tuloksiin perustuva valistustyö suoritettiin sekä henkilökohtaisen kanssakäymisen yhteydessä että sanomalehtien ja radion välityksellä. Suoritettu tarkkailu oli lähinnä tilannetarkkailua, joskin kriittisinä päivinä suoritettiin myös kiertokyselyjä, joiden tulokset raportoitiin puhelimitse vielä saman päivän aikana. Tärkeää tarkkailussa oli kiinnittää huomiota muun muassa kenttäpostin toimintaan, kaatuneiden ilmoittamiseen omaisille, kotirintaman väestönsuojelu-, ilmavalvonta- sekä ilmatorjuntatoimintaan, väestönsiirtoihin sekä siirtoväen tilaan yleensä. Siirtoväki oli järjestön keskeisin tarkkailun ja propagoimisen kohde.²⁹

Niin ikään tärkeätä oli, että hallitusvaldalla oli käytettävään tiedotuskanavia, jotka radiota ja sanomalehtiä henkilökohtaisemmin voivat viedä valtakunnan säilymiselle edullista propagandaa kansalaisten tietoisuuteen. Järjestöjen kautta propagoimista voitiin suorittaa häiriöttä ja herättämättä kansalaisissa suurempaa huomiota. Myös

maan hallitukselle oli tärkeää, että se sai eri puolilta maata ja kaikista kansankerroksista nopeasti luotettavia tietoja sekä mielialan kehittymisestä että niistä puutteista ja epäkohdista, joita sodan aikana helposti saattoi ilmetä eri paikkakunnilla ilman, että viranomaiset olisivat kiinnittäneet niihin riittävän suurta huomiota. Maan Turvan ja Hembygdsfrontenin avulla tällainen tiedotustoiminta kävi mahdolliseksi, ja siitä saatiin vuoden 1940 vaihteeseen mennessä hyviä kokemuksia.³⁰

Sodan alettua järjestö toimi entistä enemmän yhteistyössä myös Päämajan valvontaosaston, Valtiollisen poliisin, poliisin sekä sotapoliisin kanssa. Se jakoi tehtäviään myös kokonaisuudessaan puolustusvoimien alaisuudessa toimineen Propagandaliiton kanssa. Niin sanotut Propaganda Aseveljet koostuivat lähinnä Suomen armeijan tiedo-

21. *Maan Turva* n. B14, 28.11.1939; Maan Turvan selostus n. 9, 3.12.1939: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; Kommunistien toiminnasta asiamiehet ilmoittivat edelleen VTK:lle, ellei toimintaa saatu kuriin paikallisen poliisin voimin. Sieltä ilmoitukset välitettiin Valpolle. Esim. N. Leinosen kirje VTL:lle 20.8.1941 sekä VP.KD n. 2094/1687, 20.12.1939 (jäljennös) liitteineen: Ko 66, IX: C1b, Maan Turva. Valtiollisen poliisin arkisto (Valpo II), KA. 22. *Maan Turva* n. B14, 28.11.1939.

23. Jussi Saukkonen (1973) *Vastuun sukupolvi*, Vaasa: Kirjayhtymä, 122–123.

24. Maan Turvan toimintakertomus ajalta 12.10.1939–11.11.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; *Maan Turva* n. C21, 14.11.1939.

25. Maan Turvan kirje VTK:lle 9.11.1939: Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA.

26. Maanpuolustusjuhlan 12.11.1939 järjestämisohjeet, 6.11.1939: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA.

27. Maan Turvan ohjelmisto 12.11.1939 pidettävien maanpuolustusjuhliin: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA; Ensi sunnuntaina maanpuolustusjuhlien päivä 8.11.1939: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA; Maanpuolustusjuhlien päivä ensi sunnuntaina: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA.

28. Suomen Asetuskokoelma n. 531/1939; Ehdotus propagandatoiminnan organisoimiseksi (pvmtn): De1, Päiväämätön. VTLA, KA; Rusi (1982) 41; Julkunen (1975) 16.

29. Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA.

30. Muistio 2.1.1940: De1, Muistiot v:lta 1940. VTLA, KA; Ehdotus propagandatoiminnan organisoimiseksi (pvmtn): De1, Päiväämätön. VTLA, KA; Maan Turvan kirje piirijohtajille 20.12.1939: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA.

tus-, mainos- ja markkinointiväestä koulutamista reserviläisistä.³¹

Sodan alettua Maan Turvan keskustoimisto muutti uudelta ylioppilastalolta Meilahteen. Samassa yhteydessä henkilökuntaa vähennettiin eri syistä noin 20:lla. Toimistosta lakkautettiin muun muassa ulkomaalaisten osoitteiden keräys- ja kortistotoimisto, vapaaehtoisen työvoiman välitystoimisto sekä reserviläisten viihdytystoimisto, mikä lisäksi radion ja sanomalehtien tarkkailua supistettiin. Työaika huomattavasti pidentämällä voitiin myös kansliahenkilökuntaa supistaa aina puoleen rauhanaikaisesta. Sodan seurauksena keskustoimiston henkilökunta vaihtui suuresti, sillä monia siirrettiin muihin tehtäviin. Talvisodan aikana Maan Turvan johto kokoontui kahdesti viikossa suunnittelukokoukseen.

Siirtojen estämiseksi ja henkilökunnan vakainaistamiseksi kutsuttiin joulukuun jälkipuolella nostoväkeen kuuluneet toimihenkilöt puolustusministeriön sotilaspiireille antamalla määräyksellä palvelukseen ja määrättiin VTK:een ja edelleen Maan Turvan käyttöön. Tästä edelleen seurasi, että mainitut henkilöt olivat sotaväessä ja muun muassa sen rikoslain alaisia. Kommentoituksessa he olivat järjestön toiminnanjohtaja Vilho Helasen sekä eri osastojen johtajien alaisia. Määräys oli rinnastettavissa normaalin joukko-osaston sotapalvelukseen, joten omien asioiden hoitaminen palvelusaikana oli kielletty. Päivärahan komennetuille maksoi puolustuslaitos samoin perustein kuin muillekin sotapalvelukseen kutsutuille. Vastaavasti Maan Turva vastasi majoituksesta, matkoista, ruoasta sekä terveydenhoidosta. Palveluspukuna voitiin käyttää joko sotilastai siviilipukua.³²

Keskustoimiston organisaation uusimisen ohella myös piirien toiminnan annettiin sodan alettua itsenäistyä. Piirien lukumäärä oli talvisotaan mennessä noussut 20:een. Lisäksi ruotsinkielisiä piirejä oli viisi. Useimmissa piireissä johtajilla oli apunaan 2–5 henkilöä. Sodan seurauksena järjestön toimintaa supistettiin sotatoimialueella.³³

Tarkkailutoimintaa pyrittiin kehittämään koko sodan ajan. Maan Turvan piirijohtajat pitivät neuvottelukokouksen vuoden vaih-

teessa 1940. Tilaisuudessa keskusteltiin muun muassa sisä-, ulko- ja talouspolitiikasta, sotilaallisesta tilanteesta, kansanhuolto- ja työpropagandakysymyksistä sekä naisten vapaaehtoisesta huoltotoiminnasta kotirintamalla. Erityisesti kiinnitettiin huomiota järjestön tehtäviin kotirintamalla. Keskeisiksi toiminta-alueiksi määriteltiin valistus- ja huoltotyö, kansalaiskurin ylläpitäminen ja mielipidetarkkailu. Kokouksessa pohdittiin myös erityisen erikoistarkkailuverkoston luomista. Tarkoituksena oli saada yksi erikoistarkkailun hallinnut mies kaikkiin tärkeimpiin pitäjiin. Kauppaloissa ja tehdasalueilla heitä tuli olla yhdestä kolmeen, kaupungeissa kolmesta kahdeksaan. Erikoistarkkailumiesten yhteismäärä ei kuitenkaan saanut ylittää 500–600 henkilöä. Tarkoituksena oli, että mielialoista voitaisiin raportoida suoraan keskustoimistoon. Lisäksi erikoistarkkailumiesten oli määrä suorittaa keskustoimiston heille erikseen antamia tehtäviä. Tällöin oli ennen kaikkea kiinnitettävä huomiota maanpetokselliseen toimintaan liittyvien ilmiöiden tarkkailuun. Myös piirien ja asiamiesten lukumäärää pyrittiin sotatilasta huolimatta kasvattamaan koko ajan.

Huomiota kokouksessa kiinnitettiin myös kansanhuollon ja valistustyön ongelmiin. Järjestön valistustyön onnistumiseksi piirijohtajien tuli harkinnan mukaan ottaa yhteyttä muiden järjestöjen vastaaviin toimihenkilöihin, mikäli sitä ei ennestään ollut tehty, sekä pidettävä yhteyttä jatkuvasti yllä. Yhteydenottoja suoritettaessa oli erikoisesti painotettava, ettei Maan Turva pyrkinyt luomaan uutta valistustyön organisaatiota. Samalla oli varottava muuttamasta jo olemassa olevaa toimintaa ja sen eri ilmenemismuotoja muuten kuin yhtenäistämistarkoituksissa. Järjestön kannalta keskeisimmäksi toimintamuodoksi katsottiin lähinnä viitteiden ja herätteiden tekeminen, sekä alkusysäyksen antaminen määrätuille työmuodoille ja toimintakohteille. Erityisesti työseuroja pidettiin tässä mielessä keskeisinä toimintakenttinä, sillä järjestöllä oli mahdollisuus kustantaa kaikille työ- ym. samankaltaisille seuroille viikoittain ilmestynvä lehti, joka sisälsi muun muassa ohjelmistoa, puheita sekä runoja erilaisia tilai-

suuksia varten. Erityisesti siirtoväki oli koettava saada mukaan valistustoimintaan. Kaatuneiden omaisten henkisessä huollossa oli tarkoitus lujittaa kansaa ja ehkäistä huhujen syntyä. Tärkeätä oli henkilökohtainen kosketus asianomaisten henkilöiden kanssa. Tässä mielessä keskeinen asema oli toiminnassa mukana olleilla papeilla.³⁴

Vaadittu erikoistarkkailuverkko perustettiin kevään 1940 aikana ja siihen kuului lopulta noin 230 henkilöä. Miehet tarkkailivat muun muassa valomerkkejä sekä muuta salaista tiedotustoimintaa, siirtoväen ja isäntäväen suhteita sekä terveystilannetta. Saatuja tuloksia pidettiin hyvinä.³⁵

Maan Turvan ja Hembygdsfrontenin toimintaa varten annettiin rahaa valtion Finlandia Uutistoimistolle myöntämistä varoista aluksi 300 000 markkaa sekä sen jälkeen Enso-Gutzeit Oy:n valtioneuvoston kanslian käytettäväksi lahjoittamista varoista 150 000 markkaa. Tällä rahoituksella järjestöt toimivat vuoden 1939 loppuun saakka. Kun järjestöt oli joulukuussa annetulla asetuksella siirretty VTK:n alaiseksi, ja koska Maan Turvalle selvästi nähtiin tilaus, ehdotti tiedotuskeskuksen sihteerin L. A. Puntila, että järjestölle myönnettäisiin myös loppuerä Enso-Gutzeitin valtioneuvoston kanslialle lahjoittamista varoista, yhteensä 150 000 markkaa, jolla summalla järjestöjen toiminta rahoitettiin helmikuuhun 1940 saakka. Näin myös kävi.³⁶

Radiotoiminta

Mielialantarkkailun ja henkisen maanpuolustuksen lisäksi järjestön toiseksi keskeiseksi toimintamuodoksi muodostui radio-propaganda, joskin Maan Turvan ohella yleisradion kotimaisiin lähetyksiin valmistivat ohjelmia myös useat muut elimet. VTK laati katsaukset ja hankki tarvittavat puheet ja esitelmät, Finlandia Uutistoimisto laati rintamaohjelmat, Maan Turvan ja Hembygdsfrontenin vastuulle jäivät ohjelmat siirtoväelle. Toiminnassa oli noudatettava VTK:n ja Yleisesikunnan antamia ohjeita, ja niille oli lähetettävä jäljennökset kaikista julkaisuista materiaaleista.³⁷

Maan Turva organisoivat suuren joukon kirjoittajia ja muita henkisen työn tekijöitä jär-

jestelmälliseen maanpuolustustyöhön. Heidän tehtäväkseen tuli laatia lehdille ja radioon artikkeleita sekä ohjelmanumeroita. Niin ikään radioon oli valmisteltu erilaisia ohjelmanumeroita. Lisäksi valmisteluosasto aloitti jo 11.10. siirtoväen radiolähetykset, jotka kestivät päivittäin kolme varttia. Tämän ohjelman sisältöön evakuoitujen annettiin vaikuttaa asiamiesten välityksellä. Maan Turvan keskittyttyä siirtolaiskysymyksen helpottamiseen sotilasviranomaiset ilmoittivat Yleisradiolle, että sen ohjelmatarjoukset oli käsiteltävä erikoisasemassa olevina. Niinpä Yleisradio varasi Maan Turvalle kiinteät lähetyksajat. Jo vuoden 1939 puolella sen tiliin merkittyjä lähetyksiä oli noin 35 tuntia, ja määrä yli kolminkertaistui vuonna 1940.

Maan Turvan toiminta synnytti radioon kirjallisuudesta tutun ja suuren suosion saaneen hahmon, Lapatossun. Näyttelijä Aku Korhonen esiintyi Lapatossuna radiossa kolmesti viikossa. Myös joukkojen ja kotirintaman välistä etäisyyttä lyhentämään tar-

31. Kertomus Propagandaliitto ry:n toiminnasta v. 1940: ko 554, VTL 1940–1942. L.A. Puntilan arkisto (LAPA), KA.

32. Maan Turvan piirihohtajien neuvottelukokous Helsingissä 31.12.1939–1.1.1940: Eg1, VTLA, KA; Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA.

33. Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Maan Turvan kirje piirihohtajille 20.12.1939: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; Maan Turvan piirit toimivat Helsingissä, Hämeenlinnassa, Inkeröissä, Joensuussa, Jyväskylässä, Kajaanissa, Keravalla, Kokkolassa, Kuopiossa, Lahdessa, Mikkelissä, Porissa, Oulussa, Rovaniemellä, Savonlinnassa, Seinäjoella, Sortavalassa, Tampereella, Turussa ja Viipurissa. Maan Turvan piirihohtajien neuvottelukokous Helsingissä 31.12.1939–1.1.1940: Eg1, VTLA, KA.

34. Maan Turvan piirihohtajien neuvottelukokous Helsingissä 31.12.1939–1.1.1940: Eg1, VTLA, KA; Toinen piirihohtajien kokous järjestettiin sodan jälkeen huhtikuussa 1940. Maan Turvan – Hembygdsfrontenin piirihohtajien neuvottelukokous 10.–11.4.1940: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA.

35. Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA.

36. Muistio 2.1.1940: De1, Muistiot v:lta 1940. VTLA, KA.

37. Päätös (luonnos) Maan Turvan toiminnan järjestämisestä 20.10.1939: Eg1, Maan Turvan muistioita ja ehdotuksia. VTLA, KA.

koitetut radio-ohjelmat saivat suuren suosion. Tervehdyksiä lähetettiin puolin ja toisin ja ohjelmiin sisällytettiin pakinoita ja esitelmiä sekä selostuksia joukkojen oloista.³⁸

Järjestön aloitteesta syntyivät myös sanomalehtikatsaukset. Idean perusteluna mainittiin muun muassa STT:n uutisten olevan yleensä senlaatuista, että ”sivistyneetkään henkilöt eivät aina käsittäneet niiden kiviä sisältöä”. Siksi pidettiin hyödyllisenä, että joku sopiva henkilö lukisi sanomalehtiä radiossa, ja samalla selittäisi omin sanoin eri uutisten merkitystä sekä sitä, miten uutiset oli ymmärrettävä.³⁹

Harjoitetun kotimaisen radiopropagandan ohella Maan Turvassa kuunneltiin ulkomaiden radiolähetyksiä. Kuuntelijoita oli apureineen 18, mutta sodan puhjettua määrära putosi kuuteen. Kuuntelualueina olivat Venäjä, Manner-Eurooppa, Ruotsi ja Suomi. Pohjoismaiden radiokuuntelusta luovuttiin erillisenä osana helmikuussa 1940. Helmikuun loppuun mennessä radoraportteja oli laadittu yli tuhat.⁴⁰

Radiokuuntelun ohessa Maan Turva harjoitti venäjänkielistä radiopropagandaa. Tämä toiminta ei ollut kovinkaan onnistunutta, sillä joissakin Neuvostoliittoa koskevissa kirjoituksissa käytettiin erittäin karkeaa kieltä, jopa suoranaista solvausta.⁴¹ Sen sijaan Suomea käsittelevät esitelmät olivat paremmin laadittuja. Maan Turva saikin moitteita venäjänkielisestä propagandastaan. Helmikuussa 1940 ”sisäinen tarkastus” valitti venäjänkielisen radiopropagandan yksitoikkoisuutta ja kaavamaisuutta. Maan Turvan propagandapuheissa todettiin esiintyneen kohtia, joiden saattoi enemmänkin todeta ärsyttäneen kuin vaikuttaneen myönteisesti. Provosoivia, ärsyttäviä ja harkitsemattomia sanontatapoja oli esiintynyt monissa puheissa. Niitä säästi lisäksi puhujan liian sapekas esitystapa.

Sapekkuuden ohella oli havaittu selkeää ylimielisyyttä: ”Puhetaidon ja propagandan psykologiaa ei meidän venäjänkielinen pääpuhujamme tunne. Häntä kuunnellessa syntyy pakostakin vaikutelma, että puhumaan on päässyt vanha tsaarinajan upseeri, joka ei osaa lähestyä kansaa ja joka ei vähään-

kään kykene hillitsemään katkeraa persoonallista vihaansa neuvostojärjestelmää kohtaan – vihaa, joka kenties etälinjoilla olisi myönteinen voima, mutta joka propagandassa vaikuttaa kielteisesti.” Niinpä venäjänkieliset kiihotuspuheet tuli korvata uutisaineistolla, vaikka tekaistulla propagandalta. Radiopropagandan katsottiin vaativan kiireellistä uudelleenjärjestämistä ja sitä hoitamaan oli saatava propagandakäsymyksiin perehtynyt henkilö, joka valikoi, seuloi ja tarkasti lähetettävän aineiston, sekä laati ohjelman kutakin päivää varten. Aineisto tuli antaa erikseen käännettäväksi pitäen silmällä, ettei esitykseen pääsyt loukkaavia sanontatapoja. Vaihtelua ohjelmaan tuli saada musiikilla, lauluilla sekä runoilla.⁴²

Moitteiden taustalla olivat ilmeisesti VTK:n tammikuun alussa Päämajalta saamat sensuuriohjeet. Jo joulukuussa oli annettu kehoitus olla aliarvioimatta vihollista. Samalla esimerkiksi Stalinin henkilökohtainen loukkaaminen kiellettiin kokonaan. Kevään mittaan sensuurilista kasvoi edelleen niin, ettei esimerkiksi Saksaa eikä Ruotsin sisäpolitiikkaa saanut kritisoida. Tiukentuneiden määräysten taustalla oli yksiselitteisesti Maan Turvan oma raportointi.⁴³ Mielen-

38. *Maan Turva* n. C21, 14.11.1939; Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Juutilainen (1999) 281; Ville Zilliacus (1991) *Yleisradiomme sotavuosina 1939–1944*. Helsinki: Yleisradio, 19–20, 23, 30.

39. Vihavainen (1996) 141.

40. Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA.; Muistio 6.11.1939: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA; Favorin (1969) 3.

41. Esim. ”Ryssä on ryssä vaikka sen voissa paistaisi”, 9.12.1939: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA.

42. Kirje Maan Turvalle 8.2.1940: De1, Muistiot v:lta 1940. VTLA, KA.

43. Jari Sedergren (1999) ’Lehdistösensuuri talvisodassa’, teoksessa Jari Leskinen ja Antti Juutilainen (toim.) *Talvisodan pikkujättiläinen*, Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 272–273.

kiintoista onkin, että Maan Turvan annettiin harjoittaa vääränlaista propagandaa parisen kuukautta, vaikka sekä VTK että Päämaja olivat ohjeissaan toisin vaatineet. Joulukuun alun muutosten myötä myös Maan Turvan radiotoiminta oli liitetty osaksi tiedotuskeskuksen radio-osastoa, joten tiedonkulun puutteesta tuskin oli kyse.⁴⁴ Kyse lie nee tosiaankin ollut propagandistin ammatitaidottomuudesta ja ”ryssänvihasta”.

Kiertueet ja muu viihdytystoiminta

Ylimääräisten harjoitusten alkaessa Päämajaan perustettiin propagandaosasto, joka oli toimintavalmis 19.10.1939. Propagandaosaston tehtävänä oli valmistella ylipäällikön päätettäväksi kaikki kotimaahan ja ulkomaille suunnattava tiedotus sekä propagandaa koskevat asiat. Osastossa oli alun perin neljä toimistoa, joskin virallisesti siihen kuuluivat vain yleinen propagandatoimisto sekä propagandakanslia, sillä ulko- ja sisäpropagandatoimistoja ei ennen sotaa sisällytetty julkisuuteen tarjottuihin kokoonpanoihin. Sodan alettua nämäkin kaksi toimistoa virallistettiin. Yleinen propagandatoimisto huolehti propaganda-aineiston vastaanotosta ja edelleen jakelusta sekä viihdytystoiminnasta. Viihdytystoiminnan päävastuu lankesi kuitenkin Maan Turvalle. Jo YH:n aikana toiminta joutui suurten haasteiden eteen. Ensimmäisinä viikkoina mielialat olivat yleisesti innostuneet, mutta harjoitusten pitkittyessä ja syksyn pimetessä mielialat lähtivät laskuun. Alkavaa masenusta joukkoihin määrätty valistusupseerit yrittivät torjua järjestämällä erilaisia kilpailuja. Maan Turva ryhtyi tukemaan toimintaa ja alkoi koota viihdytyskiertueita.⁴⁵

Ennen talvisodan syttymistä, niin sanotun tilanteen aikana, Maan Turvan viihdytyskiertueet kiersivät Kannaksella linnoitusjoukoissa. Lisäksi järjestettiin viihdytystilaisuuksia, ohjelmallisia illanviettoja sekä elokuva- ja teatteriesityksiä kertausharjoituksiin osallistuneille. Toiminnasta tuli niin suositua, että reserviläiset itse pyysivät illanviettoihinsa ohjelmaa Maan Turvalta. Suurimman suosion saavutti kuitenkin järjestön organisoima 16-henkinen seurue, joka kier-

teli ”siellä jossakin”. Lisäksi valmistettiin ohjelmistoa rykmenttien valistusupseereille joukko-osastoille toimeenpantavia juhlia varten. Talvisodan alkuun mennessä Maan Turvan lähettämä kiertue oli pitänyt yli sata juhlaa reserviläisille.⁴⁶

Sodan alettua viihdytystoimintaan tuli tauko. Laajamittainen kiertuetoiminta rintamajoukkoihin katkesi ja esimerkiksi elokuvaesityksiä voitiin järjestää vain selustassa olleille joukoille. Taiteilijaryhmät ja yksittäiset taiteilijat vierailivat rauhallisemmilla rintamanosilla. Radiossa huhujen kumoajana ja väärrien tietojen oikaisijana, Lapatosuna, esiintynyt näyttelijä Aku Korhonen ehti valistustehtävänsä ohella kiertää joukoissakin, missä myös ”korsukolportööri” Kalle Väänänen kierteli miehille juttelemassa. Kaikissa joukoissa viihdytystoimintaa ei voitu järjestää, ja eräiden valistusupseerien raporteissa jopa todettiin, että taistelevat joukot pitivät parhaana viihdytystoimintana rintamaoloissa ”vihollisen toimia ja erityisesti sen propagandaa”. Käsitys oli valitsevana suomalaisjoukoissa sodan ensimmäisten viikkojen aikana.⁴⁷

Maan Turvassa kiinnitettiin sodan alettua huomiota kangerrelleeseen viihdytystoimintaan. Järjestön piirihoitajien neuvottelukoukussa vuodenvaihteessa 1940 ehdotettiin toiminnan uudelleen aloittamista ja kehittämistä. Yleisesti ottaen rintamajoukkojen viihdyttämisen katsottiin merkitsevän tavaralähettyksiä rintamalle, illanviettoja sekä juhlia. Virallisista kiertueista oli huomioitava, että toiminnassa oli kyse puolustusministeriön sanomatoimiston komennossa tapahtuvasta työstä. Siksi kyseeseen tulivat vain vakituiset ja pidempiaikaiset kiertueet. Puolustusministeriön sanomatoimisto myös tarkasti kaiken kiertueella puhutun tekstin etukäteen. Oman vaikeutensa tuotti sekin, että sanomatoimiston määräämän valistusupseerin oli järjestettävä matkasuunnitelmat. Lisäksi Maan Turvan johdon oli hyväksyttävä kiertueiden kokoonpano ja ohjelma.⁴⁸

Uudet järjestelyt tuottivat kuitenkin tulosta ja tammikuussa 1940 Maan Turva aloitti kiertuetoiminnan uudelleen. Kolmiviikkosiselle ”pohjoisen rintaman”, Laatokan pohjoispuolella, kiertueelle lähti kuusihenkinen

ohjelmaseurue. Helmikuussa starttasi kiertue ”eteläisille rintamille”, Kannakselle. Lisäksi yksi seurue esiintyi lähinnä Kotkan ympäristössä. Suurempien kiertueiden ohella Maan Turva lähetti ryhmiä myös päivän parin kestäville matkoille. Vielä helmikuun lopulla valmisteltiin kiertueita Pohjanlahden rannikon varuskuntiin sekä Ahvenanmaalle. Toimintaa jatkettiin paikoin vielä sodan päätyttyä. Päämajan propagandaosaston kehotuksesta järjestettiin viihdytystoimintaa myös sotilassairaaloissa, minkä lisäksi sitä suunniteltiin myös sotateollisuuden työntekijöille. Vastaavasti ruotsinkielinen Hembygdsfronten järjesti omia kiertueita.⁴⁹

Myös kotirintamalla olleille joukoille pidetyt epäviralliset juhlat järjesti Maan Turva. Mainituissa tapauksissa piiri johti yhteyttä suoraan aina kyseessä olevan joukko-osaston upseereihin. Kotijoukkojen viihdytystä pidettiin erikoisen tärkeänä ja piiritoimistoja kehoitettiin huomioimaan muun muassa ilmatorjuntajoukkojen erikoisluonne. Illanvietoissa oli oltava huumoria, joskin ne ”saivat kestää korkeintaan kaksi tuntia”. Kotirintaman kiertueilla tuli olla mahdollisimman pieni jäsenmäärä, ja esiintyjät saivat olla enimmäkseen naisia, mutteivät kaikki. Samojen henkilöiden oli pystyttävä monipuoliseen ohjelmaan, eikä joukossa saanut olla 16–40-vuotiaita miehiä. Jonkin verran viihdytettiin myös maaseudun siirtoväkeä, joskin toiminta supistui sodan myötä varojen puutteen vuoksi suhteellisen vähäiseksi.⁵⁰

Rintamajoukkoja pyrittiin viihdyttämään muillakin tavoin. Puolustusministeriön sanomatoimiston pyynnöstä Maan Turva järjesti syksyllä 1939 radioiden, soitinten, ajanvietepelien sekä vastaavien harrastevälineiden keruun reserviläisten käyttöä varten. Keräys aloitettiin Helsingissä, mutta hyvien tulosten seurauksena se laajennettiin pian koko maahan. Vastaavasti järjestön ehdotuksesta sanomatoimisto julkaisi *Kenttälauluja*-laulukirjan joukko-osastoille 200 000 kappaleen painoksena. Vielä maaliskuun 1940 ensi päivinä kehoitettiin piirijärjestöjä järjestämään kirjojen ja ajanvietepelien keräyksiä, jotta mahdollisimman monet rintamajoukot pääsisivät ajanvietetoiminnasta

osallisiksi.⁵¹ Sodan päättymisen myötä keräykset jäivät kuitenkin kesken.

Keväällä 1940 Maan Turva järjesti sävellyskilpailun, jonka toimeenpani Sulasolin Helsingin piiri. Parhaat kappaleet esitettiin radiossa toukokuussa ja palkinnot jaettiin yleisöäänestyksen perusteella.⁵²

Maan Turva julkaisi myös rintamajoukoille suunnattua *Murtaja*-lehteä. Sen aiheet olivat lähinnä psykologisia ja sotahistoriallisia, joskin mukaan mahtui myös jonkin verran elämäkatsomuksellisia sekä uskonnollisia kirjoituksia. Lehden kirjoittajina olivat muun muassa tunnetut tiedemiehet Jalmari Jaakkola, Eino Kaila, Aarni Penttilä ja Rafael Koskimies. Niin ikään toimitettiin artikkeleita ja kaskuja *Aseveli*-lehteen. Kotirintamalla järjestö julkaisi *Kotirintama*-lehteä, joka oli tarkoitettu ensi sijassa työseurojen ohjelmalehdeksi. Sitä jaettiin ilmaiseksi kaikille halukkaille seuroille ja järjestöille. Lehti ei tosin ollut pitkäikäinen, siitä il-

44. Ehdotus propagandatoiminnan organisoimiseksi (pvmtn): De1, Päiväämätön. VTLA, KA.

45. Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Juutilainen (1999) 278–279, 280.

46. *Maan Turva* n. C21, 14.11.1939; Maan Turvan kiertue n. 1 pitänyt sata juhlaa reserviläisille: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA; Muistio 6.11.1939: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA.

47. Juutilainen (1999) 281.

48. Maan Turvan piiri johtajien neuvottelukokous Helsingissä 31.12.1939–1.1.1940: Eg1. VTLA, KA.

49. Kiertueisiin kuuluivat muun muassa näyttelijät Joel Rinne, Sointu Kouvo, Toppo Elonperä, Jalmari Rinne, Siiri Angerkoski, Tuure Orri sekä Uuno Laakso. Musiikista vastasi muun muassa George de Gozinsky. Aineistoa STT:lle 17.2.1940: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA; Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Sakari Warsell (2002) *Georg Malmstén – Suomen iskelmäkuuningas*, Juva: WSOY, 395–399.

50. Maan Turvan piiri johtajien neuvottelukokous Helsingissä 31.12.1939–1.1.1940: Eg1. VTLA, KA; Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA.

51. Maan Turvan toimintakertomus ajalta 12.10.1939–11.11.1939: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Maan Turvan piiri johtajille 4.3.1940: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamehille 1939–1941. VTLA, KA.

52. Lauluja sotapojille ja kotirintamalle -sävellyskilpailun tulokset yleisön arvioitavaksi: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA.

mestyi vain kuusi numeroa ennen järjestön toiminnan lopettamista. Maan Turva pyrki muokkaamaan kansalaisten mielipiteitä myös laatimillaan näytelmillä ja kuunnelmilla. Kansallistuntoa pyrittiin kohottamaan isänmaallisilla esitelmillä. Helmikuun 1940 loppuun mennessä artikkeleita oli laadittu kaikkiaan noin 40 yli 1 000 lehdelle. Samalla oli harjoitettu sanomalehtien tarkkailua noin 80 lehden osalta. Leikkeitä oli koossa yli 2 000.⁵³

Maaliskuuhun 1940 mennessä Maan Turva oli myös ennättänyt julkaista kymmenen kirjaa. Talvisodan päätyttyä ilmestyi järjestön julkaisema ja WSOY:n kustantama kuvateos talvisodasta, *Kunniamme päivät*, jota levitettiin lähes 50 000 kappaletta.⁵⁴ Sodan jälkeen Maan Turva julkaisi *Talousvihjeitä* -vihkosta. Sen tarkoituksena oli auttaa säästämään rahaa käyttämällä luonnonantimia mahdollisimman tarkoin hyödyksi. Vihkossa opetettiin muun muassa keräämään korvasieniä, tekemään juolavehnästä siirappia sekä keräämään koivun mahlaa.⁵⁵

Kaikien edellä mainitun lisäksi Maan Turva teki aloitteita ja suunnitelmia monien erityiskysymysten hoitamiseksi. Näihin kuuluivat muun muassa palkanmaksu reserviläisille, radiossa annetut ohjeet ja rohkaisu vapaaehtoisesti evakuoituneille kaupunkilaisille, sankarihautajaisten järjestelyt ja sankarivainajien perheiden henkinen huolto. Maan Turvan ideana oli totaalinen mielialojen hoito, ja niinpä se pyrki yhteistyöhön mahdollisimman monien organisaatioiden kanssa, suojeluskunnista ja työmarkkinajärjestöistä aina Marttoihin saakka.⁵⁶ Järjestö pyrki pitämään yllä kotirintaman ja taistelujoukkojen mielialaa kaikin tavoin.

Toiminnan päätyminen

Talvisodan päätyttyä propagandakoneisto palasi vähitellen rauhanaikaan. Toukokuussa annetulla asetuksella VTK siirrettiin takaisin valtioneuvoston kanslian alaisuuteen. Keskuksen tehtäviksi määriteltiin maan tiedotusvälineiden ohjaaminen sekä valtioneuvoston käytettävissä olleiden tiedotus- ja propagandaelinten tiedotustoiminnan johtaminen ja valvominen. Samalla VTK:n toimintaa supistettiin säästäväisyyssyistä niin

paljon kuin mahdollista. Tämän seurauksena muun muassa Maan Turva ja Hembygdfronten menettivät valtionapunsa ja niiden toiminta alkoi tulla tiensä päähän.⁵⁷

Järjestöjen päätehtävänä ollut henkilökohtainen valistustyö kohdistui sodan päätyttyä yhä enemmän kansanhuollon alalle ja jatkui useampituhantisen kenttäorganisaation hoidossa koko vuoden. Rauhanteon jälkeen järjestön toiminta kuitenkin supistui huomattavasti. Järjestön asiamiehet jatkoivat raportoimistaan heinäkuun loppuun saakka, jolloin valtionavun maksaminen loppui. Keskustoimisto lopetettiin virallisesti 1.8.1940, mutta se jatkoi toimintaansa huomattavasti supistettuna. Se suoritti lähinnä toimistotöitä, ylläpiti asiamiesverkostoa, sekä laati tarvittavat toimintakertomukset järjestön toiminta-ajalta.⁵⁸

Vaikka toiminta oli olematonta, ei järjestön organisaatiota kuitenkaan käytännössä lakkautettu ja vielä marraskuussa 1940 järjestön asiamiehiä kehoitettiin säilyttämään toimintavalmius. Kesällä 1941 jatkosodan alettua järjestön entisiä asiamiehiä ja muita toiminnassa mukana olleita kehoitettiin jälleen liittymään mielialojen tarkkailuverkoston. Varsinaisen valistustyön hoitivat nyt muut, mutta vanha organisaatio saattoi osaltaan helpottaa heidän tehtäviään.⁵⁹

53. Maan Turva toiminta sotakuukausina 1.12.1939–29.2.1940: Eg1, Maan Turvan toimintakertomuksia 1939–1940. VTLA, KA; Näytelmistä ja esitelmistä ks. Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA; *Kotirintama* 20.2.1940, ”Tämä lehti”; AKS:n vuosikertomus 1940, s. 24–25.

54. Maan Turvan välitilinpäätös 9.1.1940: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA; AKS:n vuosikertomus 1940, s. 24–25.

55. Ks. Maan Turvan talousvihjeet: Hg1, Maan Turvan kirjoituksia ja artikkeleita. VTLA, KA.

56. Vihavainen (1996) 136–137.

57. Suomen Asetuskokoelma n. 215/1940; Ehdotus valtion propagandatoiminnan rauhanaikaiseksi järjestämiseksi 4.4.1940: De1, Muistiot v:lta 1940. VTLA, KA; Favorin (1969) 4–5.

58. Maan Turvan kirje VTK:lle 24.10.1940: Eg1, Maan Turvan kirjeet 1940. VTLA, KA; AKS:n vuosikertomus 1940, s. 26; Favorin & Heinonen (1972) 7–8.

59. Selostus n. 22, 5.11.1940: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; Kirje Maan Turvan asiamiehille 9.7.1941: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; Favorin & Heinonen (1972) 8.

Ennen Maan Turvan varsinaisen toiminnan päättymistä suuri osa sen asiamiehistä otti osaa keväällä 1940 käyntiin polkaistun uuden tarkkailujärjestön kehittämiseen. Uudesta organisaatiosta muodostettiin elokuussa 1940 Suomen Aseveljien Työjärjestö (SAT). Kevään 1941 aikana kaavailtiin järjestöjen toimintojen yhdistämistä. Tarkoituksena tuolloin oli, että Maan Turva hoitaisi edelleen yleisen kotiseudun mielialojen tarkkailun, henkilökohtaisen valistustyön, kotimaan sanomalehtien tarkkailun sekä ulkomaisen radiokuuntelun. SAT:n tehtäväksi olisi jäänyt sekä työnantajiin ja -tekijöihin kohdistunut ”sosiaalinen valistustyö” että yleinen poliittinen valistustoiminta, nimenomaisesti työväestöön suunnattuna. Ajatuksena oli yhdistää SAT Maan Turvaan samalla tavoin kuin Hembygdsfronten, eli SAT olisi itse hoitanut talouttaan, järjestänyt oman asiamiesverkon ja hoitanut kirjeenvaihtonsa, mutta julkisuudessa se olisi esiintynyt Maan Turvan nimissä.⁶⁰ Käytännössä järjestelyä ei tarvinnut toteuttaa, sillä vaikka Maan Turvan organisaatiota pidettiin yllä jatkosodan alkuun saakka ja osin sen aikanakin, ei järjestö saanut toimintaansa varoja, ja se hiipui pois itsestään jatkosodan ensimmäisinä kuukausina.

Pääasiallisesti järjestön asiamiehet siirtyivät tuolloin SAT:n organisaatioon, joutuivat rintamalle tai luopuivat tehtävistään kokonaan. SAT:n toimintaan osallistui huomattavan paljon henkilöitä, jotka eivät olleet osallistuneet Maan Turvan toimintaan; mukana oli jäseniä muun muassa Aseveljiliitosta, työmarkkinajärjestöistä sekä työväenliikkeestä. Myös toimintamuodot muuttivat hie-man muotoaan. Uusi verkosto antoikin entistä paremmat mahdollisuudet luotettavan mielialakatsauksen laatimiseen.⁶¹

Periaatteessa SAT toimi Maan Turvan toiminnan jatkajana ja niin ikään tiiviissä yhteistyössä VTK:n kanssa. SAT:n painopiste oli erityisesti kommunisminvastaisessa taistelussa, mutta Maan Turvan toiminnan la-
kattua käytännössä hoidettaviksi tulivat myös sen tehtävät. Yhtä kaikki, AKS:n ja Maan Turvan aikanaan luomaa valistus- ja tarkkailuorganisaatiota ja toimintastrategiaa voitiin hyödyntää jatkosodankin aikana.

Jatkosodan alussa entisen Maan Turvan johto sai uusia tehtäviä. Järjestö muuntui Itä-Karjalan Sotilashallintoesikunnan valistusosastoksi. Se eteni Mikkelistä Niittylahden kansanopiston ja Joensuun kautta Äänislinnaan, missä sen ympärille kahden vuorineuvoksen, Väinö Kotilaisen ja Olli Paloheimon, sekä poliisikomentaja J. V. Arajuuren valvonnassa kertyi eräänlainen AKS pienoiskoossa. Yhteyksiä vanhaan Maan Turvaan lisäsi sekin, että valistusosaston päälliköksi määrättiin Vilho Helanen.⁶² Henkilösiteistä huolimatta valistusosastolla oli varsin vähän yhteistä Maan Turvan alkuperäiseen toimintaan.

Maan Turvan merkitys

Maan Turvan toiminnalle oli talvisodan aikana selvä tilaus. Se harjoitti sekä rintamalla että kotirintamalla erittäin tärkeäksi muodostunutta henkistä maanpuolustusta eri muodoissa. Valtiovallan kannalta järjestön tärkein anti oli kuitenkin sen suorittamassa mielialantarkkailussa. Koottujen tietojen avulla maan johto sai käyttöönsä materiaalia, jonka perusteella voitiin valmistaa kansalaisten mielialoja kohottavaa propagandaa. Ilman Maan Turvan talvisodan aikai-

60. PM: MT:n ja SAT:n keskustoimistojen ja asiamiesverkostojen yhteistyön järjestämisestä mahdollisen lkp-tapauksen varalta: Ko 2, VIA:n perusohjeet. SAT/VIA:n arkisto (SAT/VIA), KA.

61. Muistio: SAT 25.3.1941: Ko 2, 10/e. SAT/VIA, KA; Selostus VTL:n järjestötoimiston sivistys- ym. järjestöjen koolle kutumasta neuvottelukokouksesta 25.6.1941: Ko 2. SAT/VIA, KA; VIA:n perusohje 12.11.1941: Ko 2, VIA:n perusohjeet. SAT/VIA, KA; Selostus n. 22, 5.11.1940: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; Kirje Maan Turvan asiamiehille 9.7.1941: Eg1, Maan Turvan ohjeita ja selostuksia asiamiehille 1939–1941. VTLA, KA; Haataja (1997) 165; Favorin & Heinonen (1972) 8; Favorin (1969) 8.

62. Helasen pvk. kesältä 1941: ko D, Vilho Helanen. AKSA, KA; Haataja (1997) 162–163; Antti Laine (1997) 'Itä-Karjalan sotilashallinnon valistusosaston päällikkö', teoksessa Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen (toim.) *Etelän tien kulkija – Vilho Helanen (1899–1952)*, Jyväskylä: Atena, 183–184; Vihavainen (1996) 136–137; Matti Kuusi (1991) 'Puheenjohtajia, esikuvia', teoksessa Matti Kuusi ja Ville-Paavo Aitola (toim.) *Neljä tubatta veljestä, sataneljä elämäntarinaa. AKS:läinen elämäkerrasto*, Porvoo: WSOY, 28; Risto Alapuro (1973) *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla. Poliittikan tutkimuksia* 14, Helsinki: Helsingin yliopisto, 160.

sia ponnisteluja kotirintama olisi ollut selvästi alttiimpi erilaisten huhujen ja väärrien tietojen vaikutuksille.

Arkistomateriaalin osittaisten puutteiden vuoksi Maan Turvan toiminnan tuloksista on vaikea antaa tarkkaa kuvaa, mutta olemassa olevien lähteiden perusteella sitä voidaan pitää myös varsin onnistuneena. Kun järjestön puheenjohtaja Vilho Helanen tapasi presidentti Kyösti Kallion huhtikuussa 1940, ehdotti presidentti, että AKS lakkautettaisiin ”ulkopoliittisen vaarallisuutensa” vuoksi ja että seuran toiminta keskitettäisiin kokonaan Maan Turvaan. Kallio oli talvisodan aikana tullut siihen tulokseen, että Maan Turvan toiminta oli maan kannalta ollut ensiarvoisen tärkeää ja hän oli ottanut sen ilolla vastaan. Helanen pysyi kuitenkin tiukkana, ja ilmoitti presidentille, että ”ajatus oli mahdoton ja ettemme milloinkaan luovu AKS:stä. Taisin sanoa sen koko lailla jyrkästi, koska Kallio jätti heti asian.”⁶³ Kallion ohella myös maan muu johto oli tyytyväinen järjestön aikaansaannoksiin. Eikä ihme, tuottihan Maan Turva huomattavan suuren määrän raportteja, artikkeleita sekä muuta propagandamateriaalia. Järjestön toiminta talvisodan aikaisena mieliteenmuokkaajana oli siten keskeinen.

Maan Turva oli monilta osiltaan AKS:n puheenjohtaja Vilho Helasen oma luomus. Samalla järjestö oli osa AKS:n jo pidempään jatkunutta maanpuolustustahdon ja -hengen kohottamiseen tähdännyttä toimintaa. Päiväkirjaansa tekemien merkintöjen perusteella kyseessä oli Helaselle kuin ”oma lapsi”. Helanen kehitteli myös varsin aktiivisesti eri toimintamuotoja talvisodan aikana. Sodan jälkeen hän iloisena tunnusti päiväkirjalleen, että ”Maan Turvan toiminnanjohtajana ei minulta työtä puuttunut. Olin onnellinen. Ja työt luistivat hyvin – hyvien työtoverien ansiosta. Kesällä vasta palasin Salamaan – toimettomuuteen.”⁶⁴ Toimettomuuden vuoksi Helanen jäi Salamasta puolen vuoden lomalle, keskittyi muihin tehtäviin ja erosi lopulta kokonaan.

Vaikka Helanen oli saanut maan johdolta suuret kiitokset Maan Turvan toiminnasta sekä omalta osaltaan sen toiminnanjohtajana olemisesta, ei se tuntunut riittävän.

Jouluaattona 1940, monista ongelmista johduneen lievän masennuskauden keskellä, hän tunnusti päiväkirjalleen, että ”Maan Turva – ei, se ei ollut sota-ajan työksi kyllin... Tosiasiaksi jää, että Suomessa on ollut sota, josta olen ollut melko syrjässä – kuin v. 1918 halveksimani vanhat herrat ikään. Se on kuin haava, joka ei mene umpeen ja josta tihkuu epävarmuutta ja lamaannusta. Jotakin on mennyt rikki, joka ei ole enää eheyttävissä. Todellako, eikö milloinkaan.”⁶⁵ Toiminnan mies ja herkkä kirjailijasielu koki pettäneensä kansan, jota hän halusi palvella. Helasen kannalta tilanne muuttui paremmaksi jatkosodan puhjetua hänen päästessä komennukselle Itä-Karjalaan, jonka vapauttamista hän oli AKS:n puheenjohtajana ajanut. Nyt oli mahdollisuus korvata kaikki talvisodan aikainen tekemättömyys.

Eräässä keskeisessä tavoitteessaan Helanen ei Maan Turvassa onnistunut. Hän oli halunnut saada myös työväestön aktiivisemmin mukaan henkiseen maanpuolustustyöhön. Varsinkin talvisodan päätyttyä Helanen tuli siihen tulokseen, että myös työväestö oli sodassa osoittanut siirtyneensä selvästi itsenäisen Suomen kannattajaksi. Kun Maan Turvan toiminta oli tullut tiensä päähän, Helanen ryhtyi suunnittelemaan järjestöä, joka yhdistäisi niin AKS:n, työväestön kuin poliittisen oikeistonkin. Tämä kehittäminen johti aikanaan Nousevan Suomen perustamiseen.

Toisaalta, Helasen idea työväestön mukaan ottamiseen mielialatyöhön toteutui SAT:n kautta, jossa työväestöllä oli keskeinen asema. Sen menetelmät ja organisaatio pohjautuivat monelta osin Maan Turvan antamaan esikuvaan. Myös Helanen itse oli mukana SAT:n kehittämisessä ja osallistui muun muassa sen ”aivotrustin” toimintaan. Helasen kiivaasta itsekritiikistä huolimatta Maan Turvaa voi pitää varsin onnistuneena järjestönä, sekä organisaatioltaan että toimintatavoiltaan. ■

63. Helasen pvk. 20.12.1940, s. 16–18: ko D, Vilho Helanen. AKSA, KA.

64. Helasen pvk. 15. ja 21.12.1940, s. 6, 21–22: ko D, Vilho Helanen. AKSA, KA.

65. Helasen pvk. 24.12.1940, s. 24: ko D, Vilho Helanen. AKSA, KA.